

DEBATTEN OM SVENSKANS STÄLLNING I EUROPA

DOMINIKA SKRZYPEK

Adam Mickiewicz University, Poznań

ABSTRACT. Swedish EU-access in January 1995 triggered off a widespread linguistic debate on the future of the Swedish language in the united Europe. Despite its status as one of the Union's official languages, Swedish is often referred to as a minority language threatened by English. The debate mentions current language policies of the EU, linguistic and non-linguistic aspects of the influence of one language on another and presents a number of solutions strengthening the status of the weaker language. Both the arguments and proposals can be interesting as new accessions are awaited and the debate on Europeanisation is present even in the Polish linguistics.

Sveriges EU-inträde 1995 gav upphov till en bred lingvistisk debatt i landet om det svenska språkets framtid i det integrerade Europa. Som ett av gemenskapens elva officiella språk har svenskan uppnått en internationell status som det aldrig tidigare haft. Trots detta befäras en försvagning av språkets ställning inte bara utanför Sverige – i.o.m. att det utsätts för påverkan av ”större”språk där – utan även i landet, där det redan starka engelska inflytandet på svenska kan eventuellt förstärkas av EU-medlemskapet. En liknande debatt angår även polska språkvetare inför det planerade polska EU-inträdet.

1. DEBATTENS BAKGRUND

Debatten om svenskans (och andra nordiska språks) ställning och framtid i EU föregick själva anslutningen och är långt ifrån avslutad. Den kan ses som en förlängning och utvidgning av den debatt som behandlade engelskans inflytande på det svenska språket – både engels-

kans inflytande och EU:s roll i språkutvecklingen står som centrala problem här. De frågorna hör också till en bredare debatt om vad ett korrekt och gott språk är, hur fackspråket bör vara och vad man gör med lånord. Engelskans påverkan på svenska i form av tilltagande antal lånord och alltmer intensiv användning av språket i Sverige sägs kunna förstärkas av integrationen med övriga europeiska länder, vilka också brukar engelskan som *a language for wider communication*. Nu är det alltså inte bara engelskan som tränger sig in i Sverige utan även svenskan 'frivilligt' konfronteras med andra stora språk på ett internationellt forum. Det föreligger en risk av större förlust av funktionsdomäner, alltså språkets användningsområden, som utbildning, administration och politik samt näringsliv. Vetenskapsmän vilka i sitt dagliga arbete använder nästan uteslutande engelska sägs ha problem med att delta i svenska debatter som rör deras vetenskapsfält som följd av att de saknar ord därtill. På lång sikt kan detta leda till ett **diglossiförhållande** mellan svenska och engelska, alltså en funktionell differentiering mellan dem. Detta kan i sin tur gynna framväxten av en ny tvåspråkig elit och utestängning av 'folket' från politiken. I EU-sammanhang fruktar man att den politiska debatten åtminstone delvis kan flyttas från Sverige till Bryssel och hållas på andra språk än svenska – EU försvarar den nationella autonomin, det är tanken med integrationen (Teleman 1992, s. 13).

2. EU:s SPRÅKPOLITIK

EU för – åtminstone på papperet – en mycket ambitiös språkpolitik och intar en tydlig ställning för mångspråkigheten genom att ge alla medlemsländernas språk officiell status (en unik företeelse bland internationella organisationer för att bara nämna NATO, där endast två av språk är officiella – engelska och franska) och själv stå för den stora tolk- och översättarverksamheten från och till alla de språken (40% av EU:s administrativa budget läggs ned för tolkningsverksamheten varje år). EU:s ambition är att alla medlemstaternas språk ska vara likställda. Detta innebär att alla rättsakter författade inom EU översätts till samtliga berörda språk och att alla debatter tolkas till alla språk om det uppstår ett sådant behov. De elva nationella språken (danska, engelska, finska, franska, grekiska, italienska, nederländska, portugisiska, spanska, svenska och tyska) bör fungera både som officiella språk och som arbetspråk. Till denna rad kommer iriskan (Irlands officiella språk) som har en begränsad användning inom EU:s organ – lagtexter och liknande översätts till iriska, medan någon annan översättning inte äger rum, inte heller sker någon tolkning till iriskan. Dessutom finns

det i EU en stor mängd språkliga minoriteter av varierande storlek och språk som inte räknas som traditionella minoritetsspråk utan som tillkommit som resultat av invandring i Europa.

Denna ambitiösa politik till trots har de flesta av EU:s institutioner ett begränsat antal arbetsspråk, ju längre ner i organisationen desto intensivare användning av någon av de större språken. I informella sammanhang är svenska inte gångbar på samma sätt som franska, engelska eller tyska. Tolktjänsten – om än störst i världen – är inte alltid av högsta kvalitet. Ofta tvingas man ta sin tillflykt till relätolkning (via ett annat språk) när två mindre språk är inblandade och det inte finns några tolkar (t.ex. mellan grekiska och danska) tillgängliga. En av den svenska debattens mest frekventa frågor i samband med EU är hur länge unionen kommer att bevara den nuvarande språkpolitiken och om antalet arbetsspråk inte kommer att reduceras i och med att andra länder ansluts till gemenskapen, länder med språk som polska, turkiska eller estniska. Ju större den språkliga mångfalden blir, desto orimligare blir den stora tolkverksamheten. Rent teoretiskt behövs nu 121 tolkar i varje situation då representanter för alla elva språk är närvarande.

2.1 DEN FAKTISKA SITUATIONEN I EU

Det kan sägas att de formella inskränkningarna i bruket av mindre språk vid EU:s institutioner är få, och åtminstone teoretiskt är det nästan alltid möjligt att använda alla EU:s officiella språk. Vad gäller den praktiska användningen av språk som svenska eller danska ser situationen annorlunda ut. Trots den imponerande mängd översättnings- och tolkningsarbete talar mycket för att de små språkens ställning i realiteten inte är så stark. De mindre språken används också i mindre utsträckning, vilket beror på det faktum att översättningsarbetet oftast sker under stark tidspress och då är det inte alltid möjligt att få fram dokument på samtliga språk i tid. Inte heller finns det alltid kvalificerade tolkar i alla riktningar tillgängliga. *Andre officielle EU-språk enn de mest utbredte (...) blir oppfatta i deler av EU-administrasjonen som 'sand i maskineriet'* hävdar exempelvis Wiggen (1996, s.140). För danskans del, den mest relevanta jämförelsen med svenskan, gäller enligt Henriksen (1991) att språket på sin höjd "tåles" i EU-arbetet, och på det hela taget används det ganska marginellt. För övrigt kan det även finnas motstånd mot att använda modersmålet bland dess talare, då man drar ner användningen av sitt språk för att underlätta och påskynda diskussionen.

3. DEBATTEN OM EU-SVENSKAN

Farhågor som uppkommer i debatten kring svenskans framtid i det integrerade Europa är av två slag: de ena rör sig kring rent språkliga faktorer som lånord och påverkan på svenskans syntax – de behandlar språkets *korpus*. De andra är mycket bredare och tar upp stora frågor som demokrati och språkets framtida existens överhuvudtaget – och behandlar språkets *status*.

3.1 INOMSPRÅKLIGA FAKTORER – SYNTAX

En tydlig tendens i det svenska språkets utveckling under 1900-talet är att skriftspråkets meningar blir kortare och meningsbyggnaden enklare, samordningen av satsar blivit vanligare än underordningen. Andelen långa ord förmodas ha ökat i samma takt och orden tenderar till att bli ännu längre. En sådan utveckling kan ses som en följd av att mer information knyts till enskilda ord, med resultatet att språket blir stelare, mer syntetiskt än analytiskt; det är också vanligare att substantivavledda verb ersätter längre konstruktioner (Mårtensson 1988). Skriftspråkets tendens har blivit att lägga alltmer information i lexikonet och allt mindre i syntaxen. Syntaxen har alltmer frigjort sig från de gamla latinska och tyska konstruktionstyperna, som särskilt dominerat myndighetsspråk och juridiskt språk. Antalet bisatsinscott och attributiva particip i tidningsspråket har också minskat betydligt (ibid.). Denna utveckling är delvis en följd av mycket medvetna ansträngningar att anpassa sig till ett enklare, mer ändamålsenligt språkbruk, det s.k. klarspråksarbetet.

I EU har en specifik syntax bildats, vars karakteristiska drag sägs vara långa meningar och komplicerad meningsbyggnad med långa fundament, långa och tunga satsadverbial, nominaliseringar och passiva konstruktioner (Ehrenberg-Sundin 2000).

Vid översättningen överförs vissa konstruktioner från källtexten till måltexten. Detta är en naturlig följd av att översättaren dels vill återge textens innehåll och form på bästa möjliga sätt och bevara så mycket som möjligt av ursprungstexten, dels även av att han eller hon blir omedvetet påverkad av källtextens disposition och struktur. Sådana tendenser förstärks om översättaren blir bunden av källtextens form, vilket är fallet vid juridiska texters och EU-texters översättning. För att underlätta hänvisningen och ändringarna i lagar införde man i EU en s.k. *punktregel*, vilken innebär att översättaren är tvungen att i måltexten bevara källtextens meningsindelning, dvs. översätta mening för mening och stycke för stycke. Vissa språk har en högre tolerans av längre

meningar och vissa har lägre men det blir originalspråket som bestämmer över textens utseende på alla språk. I EU:s fall är det oftast på franska eller engelska som rättsakterna författas för att senare översätts till övriga språk. Resultatet blir att man exempelvis i Sverige och i Danmark blir missnöjd med meningslängden och bristen på tillgängligheten av EU-texterna medan man i Portugal och Spanien uppfattar EU-språket som mer lättillgängligt än landets eget författningsspråk (Murray 1995).

3.2 INOMSPRÅKLIGA FAKTORER – LÅNORD

Lånord är ingen ny företeelse i det svenska språket. Under sin historia har svenskan varit utsatt för intensiv språklig påverkan från t.ex. tyskan, vilket kvarlever i ordbildningen och vokabulären. Andra språk har också bidragit med nya ord (t.ex. latin och franskan). Från slutet på andra världskriget agerar angloamerikanskan som den största långvaren åt svenskan och flera andra språk. Engelskans dominans förstärks av USA:s dominant position i världen och av engelskans närvaro i både medierna, vetenskapen och näringslivet. Vissa domäner är mer känsliga än andra för lånord, exempelvis pekas ofta datamiljön ut som den viktigaste inkörsporten för engelska begrepp i svenskan. Ungdomskulturen och reklamspråk innehåller också omfattande engelskt vokabulär. Till följd av att stora delar av massmedieutbudet kommer från engelsktalande länder blir vissa inhemska ord också överrepresenterade i så måtto att det ligger närmare till hands att översätta t.ex. engelskans *information* med *informationer* i stället för *upplysningar* eller *arrive* med *anlända* i stället för *komma*.

Lånord kan ses som en negativ företeelse i och med att de bryter mot det mottagande språkets system med sitt avvikande uttal, sin stavning eller böjning. I början visar talare, åtminstone de högre utbildade, en tendens till att bevara uttalet och stavningen; stavningen kan användas förresten ofta för att markera ordets främlingskap. Vissa ord undviker man att använda i någon annan form än grundformen, för vad heter t.ex. *partner* i pluralis? *Partners*, *partner* eller *partner*? Å andra sidan berikar lånorden det inhemska ordförrådet med nya uttrycksmöjligheter. Genom EU-inträdet är svenskan utsatt för ett tillflöde av nya ord som beskriver nya företeelser. Varje EU-rättsakt är även gällande lag i Sverige och därför måste allt som författas i EU:s regi översättas till svenska. Ord som saknas för vissa begrepp måste antingen skapas eller lånas in i språket. Som ett exempel på en sådan specifik terminologi anger Melander (Melander 1997, s. 94) ordet *blåmögel* (i *blåmöglost*) som finns i svenskan just tack vare EU:s regelverk. Dess-

utom finns det ett betydande antal ord som kan betecknas som EU-specifika, tillhörande EU-jargongen, t.ex. *tolkningsmeddelande* (*interpretative communication*, ett slags rättsdokument), *grönbok* (*green paper*, en rättsakt), vilka alla ingår i EU:s juridiska terminologi (*ibid.*).

3.3 ÖVERSÄTTNINGSSVENSKA

Vid översättningen av juridiskt bindande texter ställs höga krav på bundenheten till originalet. Svenska EU-texter ligger så nära franska eller engelska originalversioner till följd av att det i EU tillämpas vissa principer vars konsekvens är ett mindre "smidigt" språk. Förutom den redan diskuterade *punktregeln* (det franska eller engelska originalet styr översättningens satsstruktur) brukar man *kontinuitetsprincipen*, som innebär att yngre texter ofta bygger på äldre och författarna strävar medvetet efter att så mycket som möjligt ansluta sig till äldre texter i syfte att skapa kontinuitet på lagstiftningsområdet. Den tredje orsaken kallas för *ändringsbarhet* (Edgren 2000, s. 94). Detta innebär att alla dokument befinner sig under en ständig omarbetning. En ny version betyder att även översättningen måste modifieras. Av praktiska skäl är det lättare gjort om den avviker så litet som möjligt från originalet eftersom förändringar införs just där. Listan kan förlängas med en princip till, nämligen *harmonisering*, som påtvingas språken av tekniska och ekonomiska skäl. Ett exempel på denna harmonisering är bestämmelsen att alla språk utom grekiska måste använda den latinska prepositionen 'ex' framför tullnumren, där man i svenskan använder den mer allmänbegripliga prepositionen 'ur' (Larsson 1998).

4. UTOMSPRÅKLIGA FAKTORER

4.1 EU-SVENSKAN SOM ETT HOT FÅR DEMOKRATIN

Debatten kring det svenska språket i EU utlöstes när de första översättningarna av EG-regelverket kom till. Dessa texter ansågs bryta mot den i Sverige rådande traditionen av ett klart och begripligt myndighetsspråk och därmed utgöra ett hot mot demokratin (Ehrenberg-Sundin 2000)¹.

¹ I Sverige bedrivs det sedan länge ett systematiskt språkvårdsarbete på hög nivå i statsförvaltningen. Vi som deltagit i det arbetet blev minst sagt nedslagna när vi såg de EG-direktiv och EG-förordningar som översattes till svenska inför medlemskapet (Ehrenberg-Sundin 2000, s. 145)

Under de senaste 20 – 30 åren har det officiella språket i Sverige förändrats dramatiskt. Att skriva för läsaren och förenkla har varit ett honnörssord i allt språkvårdsarbete som gjorts i Sverige och även i övriga nordiska länder. Att få begriplig information kallades för *en demokratisk rättighet* (Ehrenberg-Sundin 2000, s. 170). I EU råder dock en annan skrivtradition, som av vissa skribenter, t.ex. Edgren, kallas för *en kontinental tradition* (Edgren 2000, s. 96) och till följd av principerna gällande vid översättning av EU-regelverk, som t.ex. den tidigare nämnda punktregeln, genomförs dessa texters mönster till modern svenska – och något slags "textuell smitta" befaras i samband med EU-svenskan eftersom EU-regelverk bildar underlag för andra typer av framställningar (Melander 2000a). EU-svenskan kallas för *ett trendbrott i den svenska skriftspråkliga utveckling som pågick under 1900-talet* (Ekerot 2000, s. 67) och Ehrenberg-Sundin menar att *EU-texter tar oss 20-30 år tillbaka i tiden* (Ehrenberg-Sundin 2000, s. 144). Teleman och Westman skriver: *det är som att skruva tillbaka klockan, som om de senaste decenniernas strävan efter ett begripligare svenskt myndighetsspråk har varit förgäves* (Teleman & Westman 1999, s. 12) och den åsikten redovisar också Melander för i artikeln "De små språken i den europeiska gemenskapen" (Melander 1997, s. 97): *från svensk sida har man menat att det föreligger en risk för att mycket av det arbete som under de senare decennierna gjorts för att förenkla och förbättra svenskt förvaltningspråk skulle gå om intet då man påtvingas textmönster från EU.*

4.2 SPRÅKBYTESPROCESS

Svenskan uppfattas i en del debatttexter som ett av framtidens minoritetsspråk i "EU-landet". Paralleller dras även mellan svenskans ställning i EU och de svenska dialekternas förhållande till riksspråket. I och med EU-inträdet sägs det föreligga grund för en språkbytessituation från svenskan till det övernationella språket engelskan. Språkbytesprocessen innebär inlänning av ord och ordbildningsmönster från det dominerande språket; domänförlust (se nästa avsnitt) för det dominerade språket och kodväxlingar mellan språken. Till slut överges det dominerade (minoritets-) språket till det dominerande (majoritets-) språkets förmån (Hyltenstam 1999). Processen bottenar i den politiska situationen, graden av landets eller språkets autonomi samt tvåspråkigheten bland befolkningen och attityder till majoritetsspråket eller dominerande språket. Hyltenstam förklarar att *minoritet-majoritet typologi kan appliceras på svenskan som ett tänkt minoritetsspråk* (s. 15) i den bemärkningen att nu ingår landet i en politisk-administrativ enhet bortom

dess gränser. Politikerna verksamma i EU liknas vid barn som tar majoritetsspråket med sig hem därför att de saknar ord på sitt eget språk för att beskriva den nya verkligheten.

4.3 DOMÄNINSKRÄNKNING

Domäner (eller *funktionsdomäner*) är språkets användnings områden, t.ex. utbildningen, politiken, näringslivet, kyrkan, familjen, kulturen. Genom att börja användas i allt fler områden stärks språket – vilket har hänt med svenskan under tidens gång när nya funktionsdomäner introducerats i språket, då svenskan t.ex. tog över latinets traditionella fält (vetenskap, kyrkan). Förlust av funktionsdomäner däremot innebär att ett språk kan försvagas genom att dess användning upphör inom vissa områden. De mest utsatta domäner, som redan till stora delar sägs vara dominerade av engelskan, är vetenskapen, näringslivet och populärkulturen. Just vetenskaplig verksamhet kan enklast domineras av internationellt gångbara språk – det internationella informationsutbytet sker ju främst på engelska. För att kunna nå vidare kretsar med sina resultat tvingas forskare att publicera sina texter på engelska. Engelskan dominerar vid universitet men trängs även in i utbildning på gymnasie- och grundskolenivå. Antalet skolor som infört s.k. tvåspråkiga program blir fler och fler. På grund av ökande ekonomiskt samarbete mellan olika länder och framväxten av multinationella företag har engelskan uppnått en hög status i näringslivet genom att ofta användas som koncernspråk bland företagets personal, som har olika modersmål. Detta innebär att förhandlingar och produktionsplanering förs på engelska. Integrationen sägs kunna förstärka sådana tendenser (Melander 1997)

4.4 DET POLITISKA KLARSPRÅKET – EN DEMOKRATISK RÄTTIGHET?

EU-språket kan ses som ett exempel på ett fackspråk, tillgängligt och avsett främst för experterna på området. Denna syn står i motsats till synen på författningsspråket i Sverige och även i andra nordiska länder. I "Nordens språk i EU:s Europa" påpekar Simonsen att *mens man i Norden arbeider for å gjøre juridisk språk lettere tilgjengelig for folk flest, har dette prinsippet ikke slått igjennom i EU, ja tendensen er den motsatte* (Simonsen 1996, s. 16). Bara enstaka språkvetare intar den ställningen att EU-texter får vara specifika på samma sätt som andra facktexter – t.ex. Håkan Edgren kallar EU-språket för *naturlig och legitim jargong* (Edgren 2000, s. 89).

Den största skillanden mellan texterna författade i Sverige och i EU ligger inte bara i språkliga drag. Det är snarare texternas mottagare som anses vara annorlunda. I Sverige har man länge kämpat för att skriva för medborgaren². Synen på i övriga EU-länder förutom Danmark verkar vara sådan att myndighetstexterna är avsedda för experter och författade på traditionellt expertsspråk.

4.5 EU-SVENSKAN OCH WELLANDERTRADITIONEN

Svenska EU-texters begriplighet är inte en enkel funktion av de konstruktioner som används utan snarare handlar om hur översättaren låter de olika konstruktionerna samspela (Ekerot 2000). De många och tunga satsleden skapar behov av alternativa ordföljdmönster för att satsleden ska kunna grupperas på ett överskådligt sätt. Olika strategier måste användas för att kunna placera tunga subjekts- och objektsnominal sist i satsen. Översättarna är inte alltid så benägna att använda äldre konstruktioner, hävdar Ekerot, men de måste alltså, utöver allt annat, behärska skriftspråkliga tekniker som under senare decennier *ägnats långt mindre uppmärksamhet i skolorna än på den gamla goda tiden, och som nästan inte alls tas upp i de språkliga anvisningarna i MF/MS³, som skall ligga till grund för översättningsarbetet* (ibid., s. 67). 'Svåra' konstruktioner skulle enligt skribenten användas i klarhetens intresse. Försöket att hitta balansen mellan korthet och klarhet har även stått i centrum hos Wellander – det är just brott mot reglerna för dubbelsyftning och symmetriregeln som medför oklarhet.

Klarspråksanhängarna förutsätter att det går att förena kravet på en nära anknytning till källtexterna med kravet på ett modernt och enkelt författningsspråk. Detta dubbla krav *bygger på en felsyn* (ibid., s.73). Det finns ingen anledning att ge upp krav på ett enkelt och begripligt författningsspråk – vad det handlar om är i stället att formulera realistiska mål beträffande språk och stil i översättningarna, och utarbeta nya anvisningar (ibid.). Enligt Ekerot måste översättningsarbetet baseras på ett lite äldre stilideal, och på överväganden och tekniker som är relaterade till den traditionella skriftspråksnormen.

För att kunna uppnå en smidig text med entydiga syftningar, klart avgränsade satsled och klara fokuseringar måste man utnyttja ett större konstruktionellt register än vad som är vedertaget i modern svensk pro-

² Det är värt att här påpeka att även det svenska politiska språket kan te sig jargongartat. Mårtensson räknar upp olika tendenser, som ordförrådets växande specificering och ordens förlängning.

³ *Myndigheternas föreskrifter* (1998) och *Myndigheternas skrivregler* (1997).

sa, hävdar Ekerot, för att återkomma till det han kallar för *Wellander-traditionen*, det stilideal som presenteras i "Riktig svenska" (Wellander 1973, den omarbetade versionen). Hos Wellander föregick klarheten konstruktionsvalet – det viktigaste var alltså att få fram det man ville ha sagt och inte att använda de enklaste språkliga medel. 'Svåra' konstruktioner behövs ofta för att precisera meningens innehåll och som sådana skulle de vara godtagbara.

5. HJÄLPÅTGÄRDER

Även om de flesta hittills nämnda debattörerna är näst intill enstämmiga i fråga om att svenskan ligger under stark press av engelskan och, via Unionen, även av andra europeiska språk, är framförda lösningar olika. Den ena sidan ser Unionen som den sista droppen i den intensiva anglifieringen (Teleman, Westman, Josephsson), den andra är mer benägen att peka på förstärkning av franskan och tyskans ställning som en motvikt till engelskans dominans i Sverige och Norden (Melander, Hyltenstam). Graden av ingrepp i språket diskuteras också, hur mycket som kan regleras genom politiska åtgärder och vilka resultat det skulle medföra?

5.1 SPRÅKPLANERING

Under debatten om svenska språket av i dag och om dess framtid, har olika 'hjälpåtgärder' av både *förebyggande och reparerande karaktär* ("Förslag till handlingsprogram för att främja svenska språket", s. 18) föreslagits. Många av dem kan föras samman under benämningen *språkplanering*. Språkplanering, eller språkpolitik, kan delas i två huvuddelar: *statusplanering*, som handlar om språkets funktionsdomäner och *korpusplanering*, som liknar det man i Norden kallar *språkvård*, en reglering av skrift och stavning, standardisering och modernisering (Teleman & Westman 1997). Intressena bakom språkplaneringen är inte endast språkliga utan har även att göra med politisk makt och ekonomisk ändamålsenlighet, osv. Det är alltså inte språket eller språkbruket i sig som är målet, hävdar Teleman och Westman (*ibid.*). Språkpolitik förs ofta i syfte att reglera förhållandet – prestigeförhållandet – mellan två eller flera språk inom ett område eller mellan olika varianter av ett och samma språk.

5.2 HANDLINGSPROGRAMMET FÖR ATT FRÄMJA SVENSKA SPRÅKET

1998 utarbetades av Svenska språknämnden på regeringens uppdrag *Handlingsprogrammet för att främja svenska språket* för att kartlägga språksituationen i Sverige och formulera åtgärder som kan vidtas för att stärka svenskans ställning både i Sverige och i EU. Enligt programmet är svensk språkpolitikens huvudmål *att behålla svenskan som samhällsbärande och komplett språk i Sverige* (s.16). Ett *komplett språk* kan användas i offentlighetens alla domäner, kravet att svenskan ska vara ett *samhällsbärande språk* ska preciseras för alla områden separat. Detta innebär bl.a. säkring av tolkning och dubbelskyltning i minoritetsområden, osv. Enligt författarna behöver det inte finnas någon motsats mellan stärkandet av svenskans ställning och ökad tvåspråkighet i landet. Svenskan ska kunna användas och talas inom naturvetenskap, teknologi och medicin i samma omfattning som den används i hemmen, *utan att trivialisera ämnets innehåll* (ibid., s. 14).

5.3 VETENSKAP OCH UTBILDNING

Till följd av att stora delar av forskarutbildningen och forskningen numera sker på engelska ska den som avlägger doktorsexamen kunna dokumentera förmågan att tala och skriva om sin forskning också på svenska (ibid., s.20). Detta kan antingen visas genom en längre skriftlig sammanfattning på svenska (om avhandlingen skrevs på engelska eller något annat språk) eller en provföreläsning i ämnet. Undervisningen på grundskole- och gymnasienivån bör huvudsakligen ske på svenska och alla tvåspråkiga eller engelskspråkiga program bör löpande utvärderas (Gunnarsson 1999). Man kan bryta engelskans dominans på gymnasienivån och även vid universitetet genom att redan på gymnasienivån satsa på andra europeiska språk, främst tyska eller franska.

5.4 SVENSKAN I EU

I diskussionen om svenskans ställning inom EU går åsikterna kraftigt isär. Teleman och Westman (1997, 1998) kräver att även vid utvidgningen, när antalet språk i unionen blir större skulle svenskan förbli EU:s officiella språk och arbetspråk och att svenskan ska användas ännu intensivare än den gör idag. Inom EU ska svenskan förbli ett officiellt språk i.o.m. att alla rättsakter ska översättas till svenska och svenskan ska kunna nyttjas som ett arbetspråk i alla EU-sammanhang samt att tolkning till och från svenska ska vara tillgänglig vid alla icke-

tjänstemän möten (i parlamentet, ministerrådet, domstolen, sociala och ekonomiska kommittén). En reduktion i svenskans användning förespråkas av både Melander och Larsson (Melander 1997, Larsson 1998), i den bemärkelsen att alla dokument skulle fortsättningsvis översättas till svenska men att *asymmetrisk* (Melander) eller *ensidig* (Larsson) tolkning skulle brukas. Den typ av tolkning innebär att alla får genomgående tala sitt eget språk men att tolkning bara sker till ett fåtal valda språk, för att minska kostnader och undvika bruket av relätolkning. Melander framför även ett annat förslag, nämligen att alla språk kunde få en begränsad officiell status (Melander 1997). En möjlig variant är då att låta språken följa ordföranden inom t.ex. varje utskott eller tilldela varje språk ett användningsområde – t.ex. skulle svenskan kunna brukas inom arbetsrätt eller jämställdhetsfrågor. Grundproblemet är alltså, enligt Melander, att se till att alla språk nyttjas utan att det skapas en orimlig språkadministration.

En stor svaghet i EU är att det inte finns någon gemensam översättningstjänst, utan att varje institution har sin egen, menar Larsson (Larsson 1998). Visserligen finns det ett informellt samarbete mellan de svenska översättarna, främst i termfrågor⁴. Det saknas dock en effektiv organisation för inlämning av synpunkter. Svenska texter kommer på ett sent stadium i förhandlingarna och kan oftast inte bilda underlag för diskussionen, svenska tjänstemän måste för den skull ta sig till texter på andra språk. Översättarna kan inte bli ensamma om att klara av översättningen, speciellt när det gäller införandet av nya termer eller andra termfrågor. Placering av översättarverksamhet i medlemsländerna i stället för Bryssel och Luxemburg föreslås av Josephsson (Josephsson 1997). Översättning skulle då främst pågå i Sverige, där filialer till institutionernas översättningstjänster kan skapas. Larsson rekommenderar införandet av ett rotationssystem, vilket skulle garantera att översättarna inte förlorar kontakten med levande svenskt språkbruk (s.65). Avskaffandet av åldersgränsen för nyanställda översättare⁵ är en annan metod att höja kvaliteten på svenska EU-texter, menar Josephsson (1997). Eftersom författarna i dagens läge är så pass bundna av originalets utformning att de inte kan följa både den och de i Sverige rådande principerna för klar och tydlig text, föreslår författarna till "Handlingsprogrammet..." en satsning från svensk sida för att göra EU-texter mer lättillgängliga. Detta skulle kunna ske bl.a. genom en uppmjukning av punktregeln. Ett stöd behövs från svenska EU-tjänstemän, främst för språklig utformning av texterna i ett tidigt skede av översättningsarbetet och med terminologifrågorna. Skillnader mellan

⁴ utarbetandet av *Publikationshandboken* är ett exempel på detta samarbete.

⁵ numera får en nyanställd översättare vara högst 35 år gammal.

EU-texter och svenskt myndighetsspråk beror på en annan skrivtradition i EU-länderna än i Norden, och på det faktum att EU-texterna vänder sig till experter snarare än till allmänheten. Vissa avvikelser från författningstekniska riktlinjer måste tillåtas om de ökar tillgängligheten hos texterna, menar Larsson, och kanske finns det ett behov av att revidera riktlinjerna för författningsskrivandet (Larsson 1998). Ändå behöver inte EU-översättningar vara dåliga texter om översättaren tillåts använda ett större konstruktionellt register än det vedertagna i svenska myndighetstexter. Ett speciellt problem anses vara den kraftigt förenklade svenska interpunktionen som inte duger i EU-sammanhang.

Sverige bör också erkänna sin ställning som ett av de femton medlemsländerna och inse att *svenska normer (...) inte nödvändigtvis kan vara allenarådande* (Edgren 2000). EU förutsätter ju kompromisser från varje lands sida. Det faktum att det knappt finns mer än en skriftspråksnorm och ett förvaltningsspråk i Sverige kan betraktas som svenskans språkliga fattigdom som andra språk inte kan sägas lida av. EU-svenskan kunde bidra till *nyttig språkpluralism* (Edgren 2000). Melander anser att det i EU-sammanhang kanske är lättare att förskona sig med t.ex. uttrycket *undernummer* än att acceptera alternativet att engelskan helt och hållet tar över (Melander 1997). *Hellre svengelska än engelska*, menar han (ibid., s. 140).

EU:s språkpolitik innebär att det i princip inte förekommer domänförluster i.o.m. att alla rättsakter översätts till alla språk. Det sker ingen inskränkning av användningsområden av mindre språk. Dock är den nuvarande språkpolitiken förmodligen inte genomförbar i längden (arbets- och kostnadsmässigt och praktiskt) och det faktum att tolktjänsten inte alltid nyttjas till fullo visar att det redan skett en viss uppdelning bland unionens elva språk i officiella språk och i arbetsspråk.

5.5 TERMARBETET

En av de hjälpåtgärder som föreslås i samband med nuvarande språkpolitiska situation är en fortsatt satsning på termarbetet (Larsson 1998, Westerberg 1993). Från svensk sida är det inom EU TNC (Tekniska Nomenklaturcentralen) som genomför arbetet med Eurodicautom, världens största samling av teknologisk information i maskinläsbar form, vilken används både av översättare och EU-tjänstemän. Tyngpunkten utgör termer relaterade till EU:s verksamhet. I oktober 1998 innehöll databasen över 1,2 miljoner termposter och det totala antalet uppslagsord exklusive synonymer på de tolv språken uppgår till omkring 5,5 miljoner. TNC:s uppgift i arbetet med Eurodicautom är att identifiera begreppet i varje termpost och tillföra etablerad svensk term,

gärna belagd i en skriftlig källa och med definition (Bucher, Jolkkonen 1998). Detta kräver nära samarbete med terminologer och ämnesspecialister. Från svensk sida har det under arbetets gång tillkommit mer än 110 000 termposter. Det största antalet termposter finns på franska (drygt 800 000) och engelska (drygt 700 000) och det minsta på latin (ca 10 000), svenska (110 000) och finska (120 000).

5.6 NORDISKT SAMARBETE

Internationaliseringen och den europeiska integrationen gör den nordiska språkgemenskapen ännu viktigare än någonsin. Den nordiska gemenskapen ses som en motsättning till den "kontinentala" och även globala kulturen. *Skiljet går ikkje lenger primært mellom rike og fattige land, men mellom dei få store kultureksporterande land, først och fremst USA, og dei mange kulturimporterende land* (Aanderaa 1988, s. 34). *De nordiska länderna bildar en flerspråkig gemenskap snarlik den som Europeiska unionen utgör, men på mikronivå* (Westerberg 1993, s. 122). *Dagens nationalspråk kommer att ligga under en svår press i framtiden*, hävdar Teleman och skriver vidare: *att rädda nationalspråken innebär att rädda den internordiska kommunikationen på dagens nivå* (Teleman 1988, s. 25).

6. SLUTSATSER

Aldrig tidigare har svenskan befunnit sig i en liknande situation då kontakterna med andra språk skulle vara så intensiva och ske till stor del utanför Sveriges gränser. Emellanåt är den svenska debatten om EU-svenskan bara en del av en större debatt som sveper runt Europa till följd av den pågående integrationen och som ställer frågor om nationella språks framtid i de flesta europeiska länder. EU:s unika språkpolitik likställer alla unionens språk men trots detta, eller just därför, har debatten om deras framtida existens varit livlig.

Debatten ser annorlunda ut i olika länder beroende på språkens särart. Just i Sverige tyngs den av en tidigare debatt om språket och dess funktioner i samhället. Som framgår av denna artikel, har svenskans utveckling under de senaste 20-30 år förkastat det tidigare kanslispråket och drivit i stället en förenklingspolitik i syfte att demokratisera språket. Två olika tendenser märks tydligt i **den nya normativismen** av det svenska språket: för det första presenteras svenskan som ett modellspråk, tillgängligt och obligatoriskt i sin norm för alla. För det andra betraktas svenskan (och ibland också andra skandinaviska språk)

som ett stilistiskt unikt språk, som formellt har organiserats att bli så lättillgängligt som möjligt. Dessa tendenser kommer förmodligen att förstärkas genom att politiska medel engageras i deras genomförande. Språket betraktas som en nationell lagreglerad institution. Det kan styras och planeras på ett formellt sätt, språkriktigheten kan näst intill krävas med politiska medel.

Debatten öppnar ett nytt fält av lingvistiska studier i Sverige – språkanvändning och språkutveckling i EU – och framhäver utvecklingen av den svenska **eurolingvistiken**. Svenskans utveckling inom EU är inte bra belagd än. Den nya lingvistiken omfattar främst den funktionella utvecklingen av språket, medan eurolingvistiken koncentrerar sig på kontakterna språken emellan, speciellt mellan svenskan och engelskan och på att dra normerande slutsatser av dessa. Vad innebär förenklingen av författningsspråket i Sverige? Hur djupgående är den? Förklarar verkligen det nya språket så mycket som det påstår sig göra? Den svenska eurolingvistiken analyserar kontakter mellan svenskan och de stora europeiska språken, främst engelskan. Men vid sidan av deskriptiv analys föreslår man också normerande åtgärder.

Svenska eurolingvister strävar efter att överföra den svenska klarspråksidealen till europeiska texter – svenskt författningsspråk bör bli mönstergivande även för engelskan. Medan man i Sverige verkar för ett medborgarnärt författningsspråk, är det inom EU vedertaget att betrakta det juridiska språket bara som en variation av det funktionella fackspråket. Från svensk sida associeras en sådan ställning med elitism och anses inte vara en positiv lösning i juridiska texter. Konfrontationen är oundviklig i den nuvarande situationen. Den normerande svenskan och dess stilistik kan bli ett svenskt förslag av författningsspråket för Europa. De flesta svenska debattörer (bl.a. Ehrenberg-Sundin, Larsson m.m.) skulle gärna förflytta klarspråksarbetet på EU-nivån.

Å andra sidan föreslås i debatten flera lösningar som kan säkra att språket använt inom EU blir enklare och att översättningarna håller god kvalitet utan att EU:s författningsriktlinjer förändras på ett drastiskt sätt. Det måste påpekas här att det inom EU också tas initiativ till en viss förenkling av författningsspråket, även om EU-texter kommer förmodligen att också i fortsättningen avvika från modern svensk författningsprosa.

Det är säkert att unionen kommer att förstärka de redan nu rådande tendenserna till att engelskan tränger in i vetenskapen, näringslivet och kulturen i.o.m. att kontakterna med andra länder blir tätare. Den 'engelska sjukan' uppenbarar sig inte bara i Sverige, inte bara i Norden, utan i hela Europa. I USA befarar man i sin tur att snart ger engelskan vika för spanskan i.o.m. den spanskspråkiga minoritetens framväxt.

Sambandet mellan reaktioner på engelskans påverkan på europeiska språk och den faktiska situationen inte är så enkelt. Få skulle betrakta tyskan eller franskan som hotade språk, men som framgår av en artikel publicerad i *Språkvård* 3/96 under titeln "Annars dör det tyska språket" råder det i Tyskland en liknande stämning vad gäller engelskans domineranta position som den globala lingua franca.

Det är viktigt att se EU också som en chans för de mindre språken. Genom sin språkliga mångfald ger unionen en möjlighet åt alla språk att fästa sin ställning och utvecklas. Termdatabaser som skapas inom EU garanterar att språken berikas med nya ord och att ordens betydelser preciseras. Som Melander påpekar kan man i stället för en domänförlust se EU som en domänutvidgning (Melander 1997) i.o.m. att svenskan brukas i nya områden.

LITTERATURFÖRTECKNING

- Aanderaa, Johs., 1989: Ideer og framtidsoppgaver for det nordiske sprogssamarbeidet. I: *Språk i Norden*. Nordisk språksekretariats skrifter. Oslo.
- Anvisningar för översättningsarbetet*. Delegationen för översättning av EG:s regelverk. 1995.
- Bucher, Anna-Lena & Jolkkonen, Lena, 1999: *Nordiskt terminologisamarbete i EU*. Föredrag vid symposiet 'Nordens språk i EU' 1998 (särtryck).
- Edgren, Håkan, 2000: Hot och verklighet. Om EU-svenskan som hotbild. I: Melander, Björn (red.). *Svenskan som EU-språk*. Uppsala.
- Ehrenberg-Sundin, Barbro, 2000: Internationellt klarspråksarbete – en grund för bättre EU-texter? I: Melander, Björn (red.). *Svenskan som EU-språk*. Uppsala.
- Ekerot, Lars-Johan, 2000: Klar komplexitet. Om språkform och begriplighet vid översättning av forfattningstexter. I: Melander, Björn (red.). *Svenskan som EU-språk*. Uppsala.
- Förslag till handlingsprogram för att främja svenska språket, 1998. *Språkvård* 2/98.
- Gunnarsson, Britt-Louise, 1999: Svenska, English eller Deutsch – om språksituationen vid de svenska universiteten. *Språkvård* 4/99.
- Henriksen, Carol, 1991: *The Danish Language in the European Community*, Papers from the Twelfth Scandinavian Conference of Linguistics. Reykjavík, University of Iceland.
- Hyltenstam, Kenneth, 1999: Svenskan i minoritetsspråksperspektiv. I: Hyltenstam, Kenneth (red.). *Sveriges sju inhemska språk – ett minoritetsspråksperspektiv*. Lund.
- Josephsson, Olle, 1997: Språkförakt i EU? *Språkvård* 1/97.
- Josephsson, Olle, 1999: Folk och språkvetares – om attityder till svenska språket. *Språkvård* 2/99.
- Karker, Allan, 1993: *Dansk i EF. En situationsrapport om sproget*. Nordisk språksekretariats skrifter 16. København.
- Klarspråksbulletinen* (<http://www.justitie.regeringen.se>).
- Larsson, Kenneth, 1998: *Svenskan i EU. Hur vi kan främja kvaliteten på de svenska EU-texterna*. SOU 1998:114. Stockholm.
- Melander, Björn, 1997: De små språken i den europeiska gemenskapen. I: *Språk och stil* 7.

- Melander, Björn, 2000a: EU och svenskan – fördärv eller chans? I: Melander, Björn (red.). *Svenskan som EU-språk*. Uppsala.
- Melander, Björn, 2000b: EU:s språkpolitik – en mångfasetterad fråga. I: Melander, Björn (red.). *Svenskan som EU-språk*. Uppsala.
- Melander, Björn, 2000c: Politikersvenska men tjänstemannaengelska. I: Melander, Björn (red.). *Svenskan som EU-språk*. Uppsala.
- Murray, David, 1995: Confessions of a Perpetrator. I: *Moderna Språk*.
- Mårtensson, Eva, 1988: Förändringar i 1900-talets svenska – en litteraturgenomgång. I: Mårtensson, Eva & Svensson, Jan: *Offentlighetsstruktur och språkförändring*. Nordlund 14. Institutionen för nordiska språk, Lunds universitet. Lund.
- Nordens språk i EU*, 1997. En rapport från Nordisk språkråd, Oslo.
- Publikationshandboken*, 1997. Byrån för Europeiska gemenskapernas officiella publikationer. Luxemburg.
- Simonsen, Dag, 1996: *Nordens språk i EU:s Europa. Språkplanlegging og språkpolitikk mot år 2000*. Nordisk språksekretariats rapport 22. Oslo.
- Teleman, Ulf & Westman, Margareta, 1997: Behöver vi en nationell språkpolitik? *Språkvård* 2/97.
- Teleman, Ulf & Westman, Margareta, 1999: Länge leve svenska språket? *Språkvård* 3/99.
- Teleman, Ulf, 1989: Det nordiska samarbetet. Ideér och framtidsuppgifter. I: *Språk i Norden*. Nordisk språksekretariats skrifter. Oslo.
- Wellander, Erik, 1972: *Riktig svenska*. Solna.
- Westerberg, Kjell, 1993: En samnordisk termbank – nu viktigare än någonsin. I: *Språk i Norden*. Nordisk språksekretariats skrifter. Oslo.
- Wiggen, Geirr, 1996: Majoritetsspråk og minoritetsspråk i et nordiskt perspektiv. I: *Språk i Norden*. Nordisk språksekretariats skrifter. Oslo.
- Wingstedt, Maria, 1998: *Language Ideologies and Minority Language Policies in Sweden*. En doktorsavhandling vid Stockholms Universitet.
- Zimmer, Dieter E., 1996: Annars dör det tyska språket. *Språkvård* 3/96.